

Miljanović Miroslava

KRANJČEVIĆEVO SARADNIŠTVO U REDAKCIJI SARAJEVSKE
»NADE« U SVJETLU PREPISKE SA JAKOVOM ČUKOM

U Sarajevo je Kranjčević došao iz Livna u oktobru 1893. godine. Računajući na Kranjčevićev ugled kao istaknutog književnika, a i na njegovu marljivost i požrtvovanost u radu, sigurno je da su pokretači »Nade«¹ odmah predvidjeli baš njega za jednog od saradnika časopisa koji će početi da izlazi dvije godine kasnije.

Sa mjesta nastavnika sarajevske preparandije, odlukom Zemaljske vlade, Kranjčević je namješten u redakciju »Nade« u kojoj radi od 1894. do 1904. godine.

Ela Kranjčević² u svojim bilješkama pominje Kranjčevićev mukotrpan rad za redakcijskim stolom mnogo prije no što će prvi broj časopisa biti štampan. Trebalo je izraditi fizionomiju lista i okupiti saradnike. Istna, taj posao je povjeren Kosti Hermanu³ kao glavnom uredniku, ali i pored toga što je Kosta Herman, po prirodi veoma radan čovjek, svršavao veliki dio posla u redakciji, onaj veći i teži posao ostao je Kranjčeviću.

Želeći da »Nada« dostigne nivo nekih njemačkih listova, Herman je insistirao na ilustracijama koje bi privukle širu publiku, te bi se time potisnuli hrvatski i srpski listovi u Bosni i Hercegovini, koji su doprinosili ometanju sprovođenja Kalajeve politike stvaranja bosanske nacije. Prema tome, časopis je imao zadatak da pridobije širu javnost i time omogući lako sprovođenje austrijske politike. Istina, javnost nije smjela biti upoznata sa pravim namjerama Kalajevim u vezi sa

¹) »Inicijator ovog poduhvata bio je austrougarski zajednički ministar finansija, »nekrunjeni kralj Bosne«, Benjamin Kalaj. Iz njegovog dopisa Zemaljskoj vladi u Sarajevu od 14. februara 1894. godine vidi se da je on već u toku prethodne godine saopštio bosanskoj vladi svoju odluku o pokretanju jednog ilustrativnog časopisa na „bosanskom jeziku.“ (I. Kecmanović: »Hermanova Nada i Š. S. Kranjčević«. *Pregled* br. 2 str. 133, Sarajevo 1958.

²) Piščeva supruga.

³) Kosta Herman (Constantin Hörmann, 1850—1921), visoki činovnik austrijske vlade u Bosni i Hercegovini. Urednik »Nade« od početka do kraja njenog izlaženja, jedno vrijeme je intendant Zemaljskog muzeja i glavni urednik »Glasnika Zemaljskog muzeja« u Sarajevu, a za vrijeme I svjetskog rata bio je dodijeljen Guverneru okupirane Srbije.

časopisom. Zato je Herman uputio, u vidu cirkularnog pisma⁴, poziv na saradnju istaknutijim hrvatskim i srpskim književnicima objašnjavajući da će »Nada« biti časopis bez ikakvih političkih tendencija.

Kranjčević sigurno, bar u prvo vrijeme, nije znao pravu namjeru Koste Hermana u vezi sa časopisom. U pismu Josipu Milakoviću⁵ od 10. oktobra 1894. piše: »Nada će biti najljepšim dielom ovoga svijeta«, ističući svoje oduševljenje što će raditi u jednom literarnom časopisu koji je obećavao kvalitet. Razočarenja je moglo i moralo biti docnije djelimičnim saznanjem o pravim namjerama Koste Hermana u vezi sa »Nadom«, kao i zbog težine redakcijskog posla.

Kranjčević je urednik mnogih rubrika, aktivno i požrtvovano skuplja saradnike i korespondira s njima. Ilija Kecmanović navodi da je Kranjčević putovao u Zagreb i druge hrvatske gradove radi uspostavljanja kontakta sa saradnicima, te je i njegova zasluga što su se na stranicama »Nade« neprestano javljali najistaknutiji hrvatski književnici⁶.

Neka od Kranjčevićevih pisama saradnicima sačuvana su. Od posebnog je značaja Kranjčevićeva prepiska sa Jakovom Čukom⁷, književnim kritičarem iz Zadra. Prepiska je do sada neobjavljena i nedovoljno proučena. Pored toga što predstavlja djelić arhive časopisa »Nade«, prepiska je zanimljiva i zato što je vođena sa istaknutim hrvatskim kritičarem koga Antun Barac smatra osnivačem moderne hrvatske kritike⁸. Jakov Čuka je poznavalac romanskih književnosti, prvenstveno italijanske, a htio je svojim spisima u hrvatskoj književnosti izvršiti određenu misiju primjenjujući na nju evropska mjerila. Njegovo saradništvo u »Nadi« datira od početka do kraja izlaženja časopisa. O tome svjedoči i prepiska o kojoj će biti govora.

⁴) Ilija Kecmanović u svom članku »O jednoj neobičnoj činovničkoj karijeri u Sarajevu od 1878. do 1919. godine«, štampanoj u »Prilozima za proučavanje istorije Sarajeva«, Sarajevo 1963. g., na str. 188—189. piše: »U septembru 1894. godine Kosta Herman upućuje cirkularno pismo izvesnom broju književnika hrvatskih i srpskih u kome ih poziva na saradnju... Neki pisci, većinom srpski, nisu se odazvali Hermanovu pozivu na saradnju, a neki su se odrekli docnije, pošto su bili obavješteni o pravim namjerama njegovih izdavača ili su je naprosto naslućivali. Zmaj je odbio Hermanov poziv već krajem 1894. godine, i to otvorenim pismom u kome poziva i sve druge književnike, kako srpske tako i hrvatske da ne saraduju u Nadi, jer je Nada vladin list, pa kakva je vlada, takva će, nužno, biti Nada.«

⁵) Josip Milaković (1861—1929), hrvatski književnik i Kranjčevićev vjenčani kum. Dugo je živio u Sarajevu i saradivao u »Nadi«. Jedan je od inicijatora i član Odbora za podizanje spomenika S. S. Kranjčevića u Sarajevu.

⁶) Ilija Kecmanović: »Hermanova Nada i S. S. Kranjčević«, *Pregled* br. 2 str. 145, Sarajevo 1958.

⁷) Jakov Čuka (1868—1929) rodom je iz Zadra. U književnosti je poznat pod pseudonimom Jakša Čedomil. Prve svoje kritičke radove objavio je u 20. godini u zadarskom »Narodnom listu« 1887. godine. Saraduje u »Viencu«, zagrebačkoj »Prosvjeti«, sarajevskoj »Nadi«, Tresićevom »Novom vijeku« i modernističkom »Životu«. Najviše članaka objavio je u »Glasniku Matice dalmatinske«, koji je pokrenuo i uređivao.

⁸) Antun Barac: »Hrvatska književna kritika« II dio, Matica hrvatska, Zagreb 1951.

Prepiska se sastoji od dvadeset sedam pisama pisanih Kranjčevićevom rukom. Nije sačuvano ni jedno pismo koje je Jakov Čuka uputio redakciji »Nade«, ali se iz konteksta Kranjčevićevih pisama vidi da su pisma iz Zadra i te kako često stizala, te su Kranjčevićeva pisma, u stvari, odgovori, ili, češće, obavještenja o sudbini Čukinih priloga.

Prvo pismo datirano je 23. marta 1895. g. Potpisao ga je Kosta Herman. Glavni urednik se zahvaljuje »vrlopoštovanom gospodinu«, jer se sjetio »svojim prekrasnim prilogom« i sarajevske »Nade«, što pokazuje da se Čuka među prvima odazvao na saradnju u časopisu. Interesantna je molba glavnog urednika J. Čuki da dâ »privolu« za štampanje njegovog priloga »onakvijem pravopisom, kako ga je ovdje vlada propisala i kojim se uopće »Nada« prikazuje«.

Pismo od 7. oktobra 1895. potpisao je Kranjčević. U prvoj rečenici kaže da piše »... po nalogu gosp. urednika K. Hermana«, a obavještava Čuku da će njegov rad o grofu L. N. Tolstoju biti štampan u drugom godištu »Nade«. Pismo završava riječima: »Izvinite, vrlo cijenjeni gospodine, s ovijem, ako i s lično nepoznate strane, primite moj iskreni pozdrav...«. Ova pojedinost je važna i zato što će se daljom korespondencijom njihovo poznanstvo pretvoriti u prijateljstvo.

Sve do kraja 1898. pisma potpisuje Kosta Herman ili je mjesto potpisa stavljen pečat uredništva časopisa. Tako je ova pisma pisao Kranjčević, pisana su sigurno po uputstvu Koste Hermana čiji se ton osjeća iz svakog reda. Sadržina pisama službenog je karaktera, a stil karakterističan za austrijsku korespondenciju sa uobičajenim naslovom: »blagorodni gospodine«, »vrlopoštovani gospodine«, »vrlocijenjenici«, »vrloučeni« i slično.

U 1896. i 1897. godini prepiska se najviše vodi u vezi sa štampanjem Čukine studije o Tolstoju. Studija je trebalo da bude štampana u prvom broju drugog godišta, ali, piše Kosta Herman »... morao sam najprije da propustim raspravu dra Pavičića: o Otijanu... što će ga »Nada« u vrsnom prevodu pomenutog cijenjenog saradnika ovom godinom iznijeti«. Herman obećava da će Čukin rad biti objavljen u 3. najdalje u 4. broju »Nade«. Iz sljedećih pisama, a i prelistavanjem »Nade« može se utvrditi da ni ovaj put Herman nije držao riječ. Tek u 6. broju od 15. marta 1896. godine biće štampan prvi nastavak¹⁰ studije. U vezi s tim može se pretpostaviti da je redakcija imala veliki broj saradnika, te je morala da odugovlači sa štampanjem pojedinih priloga. Na drugoj strani, činjenica da Herman pretpostavlja dr Pavičića jednom od najistaknutijih hrvatskih kritičara — Jakovu Čuki, navodi na misao da su pored brojnih priloga postojali i drugi razlozi i druga mjera pri izboru priloga za štampanje. Sigurno je da je Herman davao prednost pristašama režima.

Iz dalje prepiske se vidi da je Jakov Čuka veoma često slao svoje priloge koje redakcija »Nade« nije mogla da štampa zato što je rad sa sličnom ili istom temom već objavljen u časopisu, što je Čukin prilog predugačak ili, naprosto, ne valja.

⁹) Pismo od 12. januara 1896. sa potpisom Koste Hermana.

¹⁰) Prvi dio studije izlazi u nastavcima od 6. do 20. broja »Nade« iz 1896. godine.

Kranjčević u mnogim pismima sugerira Čuki da svoje radove piše »kondenzovanije« da bi mogli biti štampani u rubrici »Književnost«. Ovu rubriku sigurno uređuje Kranjčević; to se vidi i iz prepiske, jer pjesnik često upućuje na ovu rubriku »naručujući« za nju članke sa aktuelnim temama. U jednom pismu¹¹ Kranjčević »naručuje« od Jakova Čuka da napiše nešto o Ničeju, jer se »u raznim našim radovima na polju kritike«, piše Kranjčević, »ovo ime već češćeput spomenulo (ono dolazi i u našim romanima), bilo bi nužno da se već i ta teorija predoči našoj publici«.

U post scriptumu, Kranjčević je dodao: »Dozvolite još jednu molbu. Kako list izlazi u Sarajevu, dužni smo u ovim prilikama da se svaki odnos na vjerske il moralne konkretne ideje što s više obzira istakne. Nije nužno da se što prešuti; jer bi naravno time stradala cjelina, već jedino da se obzirno prikaže.« Ovaj dio pisma je interesantan, jer ga je pisao Kranjčević po svoj prilici samostalno (čak se i potpisao, što ranije, osim u pismu od 7. oktobra 1895, nije činio) i jer donekle pokazuje Kranjčevićev stav prema sredini u kojoj živi u vrijeme kad radi u vladinom časopisu. Kranjčević, koji u mostarskoj trgovačkoj školi na prvom času »bosanskog« jezika čita narodnu pjesmu »Slavu slavi srpski car Lazare«¹², kao urednik »Nade« traži »obzirno« prikazivanje stvari. Iako se na osnovu jednog pisma ne mogu izvoditi zaključci, može se pretpostaviti da se Kranjčević donekle pomirio sa Kalajevom politikom u okviru svog redakcijskog pola. Tome u prilog ide i činjenica da je Kranjčević ostao u redakciji »Nade« do kraja izlaženja časopisa, pa je zajedno sa Hermanom 1903. g. predložen za odlikovanje za rad u redakciji.¹³

Od januara 1898. sva pisma potpisuje Kranjčević. Da ova pisma ne piše »po nalogu gospodina savjetnika«, dokazuje i sadržina pisama često privatnog karaktera.

U pismu od 20. oktobra 1898. Kranjčević ne pominje časopis »Nadu«. Na početku pisma se izvinjava što nije ranije pisao i navodi kao razlog prerani ženin porođaj i brigu da se njihovo »istom otpočeto zajedničko živovanje ne raskine«. Iz daljeg konteksta vidi se da je Jakov Čuka tražio od pjesnika da mu pošalje svoje pjesme, jer namjerava pisati o njegovom književnom radu. Kranjčević je polaskan Čukinim prijedlogom, ali ne može da mu pošalje svoje pjesme objašnjavajući da ih nema, te u vezi s tim piše: »... u prvom redu od srca Vam hvala, što Vaše vrijedno i zaslužno pero hoće da se pozabavi mojim dosadašnjim književničkim radom, u kome me je uvijek rukvodila samo najbolja volja. Nu — na žalost — slede sakupljanja kojekud razasuta materijala, a naročito zbog nabavke »Bugarkinja« ne mogu da Vam poslužim ... čestim selenjem i pozajmljivanjem izgubila se sila božja toga, pak sam se nemalo namučio, dok sam u Zagrebu, a i u ovdašnjih

¹¹) Pismo od 7. januara 1898. godine.

¹²) Svetozar Corović u svojim sjećanjima na Kranjčevića (»Jedna uspomena na Kranjčevića«, »Silvije Strahimir Kranjčević čovjek i pjesnik« str. 38) piše: »Punu godinu dana u trgovačkoj školi niko nije smeo pomenuti ni srpsko ni hrvatsko ime, u šali ni u zbilji. A ovaj sićušni uća, prvog dana i prvog časa, usudi se da nam potegne nikoga manjeg nego glavom cara Lazara! Zašto baš on sme što niko drugi ne sme?«

¹³) Arhiv Bosne i Hercegovine ZV BiH, br. 3342/13. XII 1903. g.

prijatelja, pokupio građu za svoje izabrane pjesme koje će ove godine izići u Matičinom izdanju. Od »Bugarkinja« imadem samo jedan cigli eksemplar...« Moguće je da je Kranjčević selidbom pogubio časopise i listove u kojima su objavljene njegove pjesme, pa i da ima samo jedan primjerak »Bugarkinja«, ali je interesantna činjenica što nije ni pokušao da ih pronađe s obzirom da mu je stvarno mogao laskati Čukin prijedlog. U prilog tome ide i činjenica da je Čuka, kako kaže Barac, »prvi hrvatski kritičar, koji je Kranjčevića proglasio velikim pjesnikom u evropskom smislu...«¹⁴.

Uzgred, Kranjčević u ovom pismu daje i uvod o »Bugarkinjama«: »...nu evo mog suda, da su »Bugarkinje« veoma početničko djelo, naročito je stil u njih trapav i jezično nedotjeran, što nije čudo, jer — ko čakavac — rodom Senjanin nijesam poznavao štokavskog akcenta, ko danas, gdje eto već trinaest godina živim u Bosni. Spram toga ja sam za Matično izdanje mnoge stvari upravo prepjevao«. Ovo pjesnikovo mišljenje karakteristično je jer pokazuje do koje je mjere Kranjčević bio samokritičan prema svom književnom radu.

Mjesec dana kasnije, Kranjčević moli Čuku da uz priloženu fotografiju L. N. Tolstoja napiše članak »ko osvrt na nedavno proslavljeni jubilej« ovoga pisca i napominje da teksta bude što manje, »tek ukratko neka bude najviše jedan stupac«.

Za neki duži Čukin rad¹⁵ javlja da će biti štampan početkom 1899., jer »mi je stalo, piše pjesnik, da prvi broj novog tečaja otpočne i jednijem od Vašije priloga«.

Pismom od 1. decembra 1898. pjesnik obavještava Čuku da mu šalje »Bugarkinje« i »Izabrane pjesme«, te i neke rukopise koji nisu ušli u Matičnu zbirku¹⁶, jer su »prigodne prirode«. U daljem tekstu pjesnik izražava žaljenje što se nije sreo sa Jakovom Čukom i u vezi s tim govori o sebi: »Zalim i sam što se još u životu nikako ne sretosmo. Čekah Vas — čini mi se po poruci iz Dalmacije — još lane u šehar Sarajevu. Nu u koliko mi se i ta ne ispuni, eto Vam u odmjenu stihova. Možda sam u njima i manje nervozan, nego li u razgovoru. A naročito kad čovjek sam — u ovakvom zatišju, dočeka nekoga da s njime razgovara.«

Početkom 1899. Čuka šalje svoju fotografiju S. Kranjčeviću. Dirnut tim, 9. septembra Kranjčević piše gotovo sentimentalno: »Od srca Vam hvala, koliko na trudu što ga pokazaste mom književničkom radu, toliko još više na prijateljskom iznenađenju, koje je u meni ugodno uzbudila Vaša cijenjena slika. Ja sam je pohranio u svojoj maloj obitelji ko dragu uspomenu na čovjeka, čije redove duboko štujem, pak se i ponosim time, što njegov lik čuvam uz one koji su mi najdraži, — uz moje dobre prijatelje, od kojih me većinom rano otrgoše životne prilike, a uz koje sam nekada mnogo štošta smišljao i sanjario, pak mi ovo sjećanje još i danaske ispunja mnogi pusti čas i žari mnogu žali-bože prekasnu željicu.« Obećava da će kritičaru uputiti svoju sliku.

¹⁴) Antun Barac: »Hrvatska književna kritika« II dio, Matica hrvatska, Zagreb 1951.

¹⁵) Naslov Čukina djela nečitko je ispisan.

¹⁶) »Izabrane pjesme«.

Cijela tri mjeseca Kranjčević ne piše. Javlja se tek 10. juna 1899. i odmah na početku izvinjava se zbog nepisanja: »... molim Vas ujedno da oprostite, što to nijesam još davno prije učinio. Nu nešto poslovi, a nešto (to znači mnogo!) neko prirodjeno mrtvilo u korespondenciji, skriviše mi često, pak propustih mnogu priliku, nanesavši time neku štetu i drugima i sebi«. Zbog nepisanja Kranjčević se izvinjava i u pismu od 31. januara 1900.: »... jer jeste to i u mojoj prirodi, a donekle me zaokupljuje posao u toliko, da rado ostavljam pero, ako i nijesam baš spor na rijeci«. Zanimljivo je što u ova dva pisma Kranjčević pomalo dolazi i u kontradikciju, jer u prvom pismu za posljedicu svog nepisanja ističe »prirodjeno mrtvilo u korespondenciji«, a u drugom se pravda zaokupljenošću poslom, mada »nije čovjek baš spor na riječi«.

Najteže Kranjčeviću padaju objašnjenja saradnicima zašto pojedini prilozi ne mogu biti štampani u »Nadi«. Sam pjesnik kaže da mu je taj posao »nevolja«¹⁷ U pismu od 30. decembra 1902. Kranjčević piše Čuki da njegov prilog nije štampan, jer je bio dva mjeseca zbog bolesti udaljen iz redakcije, te su za to vrijeme redakciju »okupirali drugi prilozi«. Moli Čuku da isti rad preuredi za rubriku »Knjizevnost«, kao i da napiše prikaz izložbe u Mlecima.

U pismu od 15. marta 1903. Kranjčević predlaže Čuki da za »Nadu« prikaže Miletićeva »Tomislava« i Tomićevu »Udovicu« koji su štampani u Matičinom kolu za 1903, što pokazuje da je Kranjčević i pored slabog zdravlja i preopterećenosti poslom u redakciji stizao da pomno prati zbivanja na knjizevnom polju, pa i šire od toga.¹⁸

Posljednje pismo veoma je kratko. Upućeno je 31. marta 1903.¹⁹ Kranjčević piše da »željno iščekuje« Čukine »referate«. Zadnja rečenica glasi: »Što se tiče šifre il pseudonima, izvolite birati po volji.«

Korespondencija između S. S. Kranjčevića i Jakova Čuke značajna je kao dokumenat vremena, jer predstavlja djelić arhive časopisa »Nade«, a i kao dokumenat o Kranjčevićevom urednikovanju u tom časopisu s obzirom da se o pjesnikovom radu u čisto vladinom časopisu s podozrenjem govorilo. Na drugoj strani, značajna je i zbog toga što je pisma pisao Kranjčević svojom rukom, a slao ih uglednom hrvatskom kritičaru, čije su kritike pored Pasarićevih i Iblerovih značile mnogo u razvoju hrvatske kritičke misli, a u vezi s tim i u razvoju hrvatske realističke proze.

S obzirom da prepiska datira od početka do kraja izlaženja časopisa, može se njome donekle pratiti Kranjčevićev rad u redakciji »Nade« i, u vezi s tim, njegov odnos prema Hermanu i saradnicima.

Da je Herman bio »duša« časopisa, može se uočiti i bez velike pronicljivosti. Ilija Kecmanović piše da je Herman »... na ovom poslu

¹⁷) U pismu od 31. januara 1900. Kranjčević vraća Čuki studiju o Hraniloviću. Jedno vrijeme studija je čuvana u redakciji, a Čuka se stalno interesovao za rukopis i konačno zatražio da mu ga vrate. Možda iz razloga što se jedan njegov rad izgubio u redakciji.

¹⁸) Kranjčević se interesuje i za slikarstvo, te moli Čuku da napiše prikaz izložbe slika u Mlecima s obzirom da namjerava posjetiti Mletke.

¹⁹) S obzirom da je pismo upućeno u martu 1903., a »Nada« izlazi do kraja iste godine, vrlo je vjerovatno da je moglo biti još pisama i sa jedne i sa druge strane u vezi sa časopisom. Nije isključeno da se prepiska nastavila i poslije 1903, ali privatnog karaktera.

stizao na sve, vodio celokupnu prepisku sa saradnicima, odlučivao o tome šta će u list ući a šta neće, lično imprimirao svaki njegov broj, čak i onda kada je bio izvan Sarajeva, rukopisi su mu slani na uvid i imprimaciju²⁰. Glavni urednik je slušao direktive iz Beča, ali ih je u »Nadi« sprovodio u djelo kako je sam najbolje umio. Časopis je štampan »onakvijem pravopisom, kako ga je ... vlada propisala...«, a članovi redakcije, pa i Kranjčević, trudili su se da svoje saradnike obavijeste da u priložima budu »obzirni«, tj. da izbjegavaju svaku najmanju mogućnost diranja u vjerska pitanja, kao i sve što bi imalo neko izrazito nacionalno obilježje.²¹

Može se s pravom pretpostaviti da Kranjčeviću, pjesniku koji je uživao ugled naprednog pjesnika, a uz to i bolesnom čovjeku, Hermanove direktive nisu bile prihvatljive, i ne samo to. Pune dvije godine Kranjčević piše Jakovu Čuki, a Herman se potpisuje. Vrlo je vjerovatno da je tako bilo i sa drugim saradnicima. Takav vid saradnje Herman — Kranjčević, Ela, Kranjčevićeva supruga, prokomentarisala je u svojim bilješkama: »On je radio kao crv, radio oduševljeno, sakupljao saradnike, uopće dignuo list na visinu na kojoj je morao biti. A potpisivao je drugi!« Sigurno je da je Ela mogla ovakav sud donijeti na osnovu razgovora sa Kranjčevićem.

Rad u redakciji »Nade« omogućavao je Kranjčeviću da stupi u kontakt sa književnicima i kulturnim radnicima, u prvom redu iz Hrvatske, a potom i iz drugih krajeva, i u vezi s tim da obogati časopis vrijednim i zanimljivim priložima.

Vrlo često su se dopisivanja sa saradnicima pretvarala u prijateljstvo o čemu svjedoče čisto intimna pisma pjesnikova, a i Čukina želja da napiše prikaz Kranjčevićevog književnog djela.

Kranjčević, koji svoj posao u redakciji radi i sa djelićem oduševljenja, znao je šta treba učiniti da bi časopis bio na visini. Zato on sugerije Čuki teme koje bi odgovarale časopisu, a i njemu kao autoru, te smjelo predlaže kritičaru da skрати svoj rad ili da ga povuče.

Pisma su interesantna jer se iz njih saznaju i neke pojedinosti iz pjesnikova života, njegovi sudovi o sopstvenim djelima i o sebi, o čemu je ranije bilo govora. Pisana su crnim mastilom na hartiji sa zaglavljem redakcije »Nade«, duguljastim malo udesno nagnutim slovima, bez velike brige da li će onaj kome su pisma upućena moći sve da razumije.

²⁰) Ilija Kecmanović: »O jednoj neobičnoj činovničkoj karijeri u Sarajevu od 1878. do 1919. godine«. *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva*, Sarajevo, 1963, str. 189.

²¹) »Po liniji Kalajeve politike u oblasti kulture u Bosni i Hercegovini, Herman je dobio zadatak da u Nadi kao njen odgovorni urednik čini sve što bi doprinelo denacionalizaciji Bosne i Hercegovine, odnosno stvaranju jedne nove, ma i veštačke, bosanske nacije na slovenskom jugu« (I. Kecmanović: »O jednoj neobičnoj činovničkoj karijeri u Sarajevu od 1878. do 1919. godine« *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva*, Sarajevo 1963, str. 188).

RÉSUMÉ

LA COLLABORATION DE KRANJČEVIĆ À LA RÉDACTION DE LA «NADA» DE SARAJEVO À LA LUMIÈRE DE LA CORRESPONDANCE AVEC JAKOV (Jacques) ČUK

Kranjčević collabore à la rédaction de la «Nada», de 1894, à 1904. Il est rédacteur de plusieurs rubriques, il engage activement et avec abnégation des collaborateurs, et il entretient la correspondance avec eux. Quelques unes de ses lettres adressées aux correspondants ont été conservées. La correspondance du poète avec Jakov Čuk (Jakša Čedomil), critique littéraire croate remarquable, de Zadar, a une signification spéciale.

La correspondance comprend vingt-sept lettres écrites de la main de Kranjčević. Elle est caractéristique comme document du temps, car elle représente une particule des archives de la revue «Nada», mais aussi comme document relatif à son activité, en qualité de directeur de ce périodique, étant donné qu'on parlait avec suspicion de l'activité du poète dans cette revue purement gouvernementale.

Les lettres sont intéressantes, car on en apprend aussi quelques détails de la vie du poète aussi bien que ses jugements autocritiques relatifs à sa personne et à ses propres œuvres.